

В'ячеслав Баранов

Vyacheslav Baranov

молодший науковий співробітник ІА НАН України

Коло наукових зацікавлень: середньовічна археологія Криму, ранньохристиянська археологія, археологія ранньосередньовічних кочовиків

Євген Калашник

Yevgen Kalashnyk

аспірант Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПІК

Коло наукових зацікавлень: археологія полкових та сотенних містечок Лівобережжя, містобудування та фортифікація козацької доби, пам'яткоохоронний аспект дослідження козацьких фортець Полтавського полку

Роман Наздрачов

Roman Nazdrachov

аспірант кафедри археології та етнографії

Одеського національного університету ім. І. Мечнікова

Коло наукових зацікавлень: ГІС у археології, номадизм, раннє та розвинене середньовіччя

Досвід місцевих краєзнавців у дослідженні відновлених храмів Бессарабії

У статті проаналізовано основні напрями роботи краєзнавців при дослідженні пам'яток церковної архітектури на прикладі досліджень І.М. Пушкова – краєзнавця з м. Болграда Одеської області.

Ключові слова: Бессарабія, краєзнавчі дослідження, церковна архітектура, Свято-Георгіївська церква в с. Криничне, Свято-Миколаївська церква у м. Болграді.

В статье проанализированы основные направления краеведческой работы при исследовании памятников церковной архитектуры на примере исследований И.М. Пушкова – краеведа из г. Болграда Одесской области.

Ключевые слова: Бессарабия, краеведческие исследования, церковная архитектура, Свято-Георгиевская церковь в с. Криничное, Свято-Николаевская церковь в г. Болграде.

Local lore explorers' experience in researches of Bessaraby restored churches

In this article the main trends in the ethnographers study of monuments of church architecture are analyzed on the example of researches of Igor Pushkov – the ethnographer from Bolgrad.

Keywords: *Bessaraby, the local lore researches, architecture of churches, The church of St. George in Krynychne, The church of St. Nikolai in Bolgrad.*

Доля знищених храмів України, що з різних причин залишалася невідомою, зі здобуттям незалежності широко висвітлюється у спеціальній літературі – академічних виданнях, енциклопедичних довідниках тощо [1; 6; 7; 8 та ін.]. Узагальнюючи цей сектор наукової роботи, можна виділити два напрями досліджень: 1) кабінетні студії архівних матеріалів та опублікованих джерел, які дозволяють висвітлити історію заснування, розвитку, функціонування та втрати пам'ятки; 2) історико-археологічні дослідження в ході відбудови храму, які спираються як на документальну інформацію, так і на фактичний матеріал розкопок, який здебільшого претендує на уточнення перших джерел.

Значний внесок у дослідження нині неіснуючих пам'яток церковної архітектури належить багатьом місцевим краєзнавцям з різних регіонів України. Прикладом таких досліджень у межах одного регіону можуть слугувати монографічні дослідження В. Міщанина, присвячені храму Різдва Пресвятої Богородиці в с. Малі Будища та храму Преображення Господнього у с. Глинське на Полтавщині [4; 5]; розвідка С. Дяченка про Спасо-Преображенський кафедральний собор у Полтаві [2]; замітки про функціонування храмів у селищі Білики на Полтавщині в нарисах А. Лати [3, с. 16, 21, 24, 27] та ін.

У 2013 році Криничанську археологічну експедицію (Болградський район Одеської області) відвідав краєзнавець із м. Болграда Ігор Михайлович Пушков. Сфера зацікавлень дослідника – історія Бессарабського краю. Значне місце в такому широкому колі досліджень посідають пам'ятки церковної архітектури окресленого регіону, як, наприклад, церква Різдва Богородиці в с. Жовтневе Болградського району Одеської області, Свято-Дмитрівська церква в с. Криничне Болградського району Одеської області та ін.

І. М. Пушков у своїй роботі виділяє три напрями дослідження пам'яток церковної архітектури та корпусу суспільної, соціальної, культурної спадщини, що сформувався навколо них: 1) аналіз архівних документів; 2) студіювання преси; 3) розшук та вивчення фотодокументів.

Архівні документи – як традиційне джерело історичної інформації – досліджені порівняно добре. Однак регіональні архіви й досі потребують детального студіювання, особливо за вузькими темами. Підсумовуючи архівну роботу, краєзнавець відмічає наступне. Питання архітектурного розвитку за архівними джерелами можна висвітлити доволі слабо. З цього приводу є можливість звернутися до матеріалів Єпархіальної будівельної комісії, які містять документацію на всі будівлі єпархії. З іншого боку, можливе опрацювання матеріалів фінансового відомства єпархії, у яких відображено обіг коштів. Так, у фонді духовної консисторії є відомості про виділення коштів на будівництво, ремонт, про збір коштів.

Необхідна документація щодо Свято-Георгіївської церкви в с. Криничне зберігається у Фонді протопопії, або Фонді Старшого благочинного колонійського управління.

Дослідження преси відбувається за двома напрямками – вивчення єпархіальних видань та світських. У єпархіальній пресі увагу передусім слід звертати на статті про закладення чи відкриття церков та опубліковані промови священнослужителів під час цих подій. Також варті уваги статті, присвячені єпархіальному будівельному комітету, та списки пожертв на будівництво, подяки за «благоукрашеніє» храмів. Певні відомості можуть міститися в замітках до ювілеїв протоієреїв.

Пошук та дослідження *фотоматеріалів*, на думку дослідника, пов'язані з багатьма труднощами. Насамперед фото, що зберігаються в сімейних архівах, мають цінність для їх авторів чи героїв. Нащадки здебільшого викидають старі фото і лише в окремих випадках здають їх у музеї. Наприклад, при відновленні зовнішніх елементів Свято-Миколаївської церкви в м. Болграді жодних фотографій не було знайдено, тому реконструкція храму носить умовний характер. Також проблеми з фотодокументами пов'язані з вірогідністю їх втрати.

З іншого боку, фотографічний документ носить виняткову роль у дослідженнях, реконструкціях, описах. Об'єктом досліджень передовсім є фото з безпосередньо зображеними пам'ятками. Не менш важливі

фотокартки зі свят, адже церква, приказ і школа зазвичай були розташовані на одній площі або вулиці. Такі фото допомагають вивчати соціальну структуру села. У нагоді можуть стати фото священників як представників інтелігенції в селах. На думку І.М. Пушкова поняття *священик* та *учитель* у XIX ст. були дуже близькі.

Таким чином, на прикладі одного регіону можна окреслити ті напрями роботи краєзнавців, що можуть бути корисними при дослідженні знищених та відтворених пам'яток церковної архітектури.

Література

1. *Вечерський В.В.* Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України / В.В. Вечерський. – К. : НДІТІАМ, 2002. – 592 с.
2. *Дяченко С.Л.* З історії нищення Спасо-Преображенського собору м. Полтава // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія: Міжвідомчий наук.-тех. зб. – Полтава : Вид. ПШП, 2007. – Вип. 4. – С. 49–55.
3. *Лата А.Т.* Білики: історичне минуле в документах, спогадах і художніх творах. Історичне дослідження. – 3 вид., допов. і доопр. – К., 2001. – 153 с.
4. *Міщанин В.Д.* Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках. Історико-краєзнавче видання. – Полтава, 2006. – Кн. 1.– 248 с.
5. *Міщанин В. Д.* Храми землі нашої: Церква Преображення Господнього в Глинську. Історико-краєзнавче видання. – Миргород, 2008. – Кн. 2. – 266 с.
6. Полтавіка. Полтавська енциклопедія. – Полтава : Полтавський літератор, 2009. – Т. 12. Релігія і церква. – 789 с.
7. Полтавщина: енциклопедичний довідник. – К., 1992. – С. 735–736.
8. Чернігівщина: енциклопедичний довідник / за ред. А.В. Кудрицького. – К. : УРЕ, 1990. – 1006 с.